

Влияние на ОСП върху аграрния износ - оценка и проблеми

Доц. д-р ЯНКА СЛАВОВА
E-mail: yanka@mail.orbitel.bg

Резюме: В статията се прави оценка на влиянието на ОСП (Общата селскостопанска политика) върху развитието и структурата на българския аграрен износ. Открояват се положителните ефекти и някои отрицателни последици от реструктурирането на износа.

Подпомагането на българското земеделие с европейски фондове във вид на директни плащания на единица площ (СЕПП) и националните доплащания се отразява благоприятно върху производството и износа на най-силно подкрепяните сектори. Аграрният износ за пет години нараства 2,6 пъти. Увеличава се и дялът му в структурата на националния износ - от 8,8% за 2006 г. на 17,2% за 2010 г.

След влизането на страната в ЕС се наблюдава бързо реструктуриране на аграрния износ както по раздели, така и по-продуктови групи. Водеща позиция заема разделът на непреработените стоки от растителен произход - 46,8%, в т. ч. зърно - 21%, маслодайни семена - 18%. Преработените продукти, които са с по-голяма добавена стойност, намаляват своя дял. Спада износът на вина, меса и месни произведения, хранителни продукти, приготвени на базата на житни растения. В рамките на ЕС основните ни търговски партньори разместват местата си. Испания, Германия и Франция намаляват своя дял за сметка на Румъния, която внася близо 30% от аграрния ни износ.

Направени са изводи, че съществува право пропорционална зависимост между увеличаващата се подкрепа на производителите на зърно и маслодайни култури и ръста на аграрния износ. Износът на зърно е по-неефективен в сравнение с износа на преработеното в животинска продукция зърно. Производството на зърно и слънчоглед е по-силно уязвимо от климатичните условия в сравнение с преработените стоки.

Начинът на разпределение на субсидиите не стимулира производството на земеделски

стоки, за които България има благоприятни специфични условия - продукти с национална идентичност, с традиции в производството и износа. Имаме полза от политика, която да дефинира секторите и продуктите, които ще определят облика ни на европейския и световния пазар на основата на бъдещи конкурентни предимства, и ще допринесе за поддържане на жизнени селски райони.

Ключови думи: Обща селскостопанска политика (ОСП), износ, внос, пазарен дял, структура

Увод

Развитието на българското селскостопанско производство и износът се осъществяват под влияние на механизмите на Общата селскостопанска политика и зависят от мащаба на финансовата подкрепа от европейските и националните фондове.

В резултат на разширения достъп на аграрни продукти до единния европейски пазар, търговията се активизира и дялът на селското стопанство във външната търговия нараства. Успоредно с това под влияние на ОСП се извършва и реструктуриране на аграрния износ. Почти липсват публикации, свързани с проблемите и насоките, в които се извършва реструктурирането, а това е от съществено значение от гледна точка на възможностите ни за увеличаване на износа и за завоюване на трайни конкурентни позиции на европейския и на световния пазар.

Целта на статията е да се направи оценка на влиянието на ОСП върху развитието и реструктурирането на българския аграрен износ, да се открият положителните ефекти и проблемите, свързани с насоките на неговото реструктуриране.

Оценка на влиянието на директните плащания върху аграрния износ

• Размер на директните плащания

След приемането на България в ЕС субсидирането във вид на директни плащания на единица площ (СЕПП) и националните доплащания са най-солидният финансов ресурс, който се влива в българското земеделие. През 2010 г. общият размер на европейските субсидии и държавните помощи достига до 1,025 млн. лв. На единица площ те се увеличават от 14,53 лв./дка за

2007 г. на 28,30 лв./дка през 2010 г. Практиката показва, че разпределението им по култури и отрасли се различава съществено. Една от причините за тези различия се дължи на поставените от ЕС изисквания за минимален размер на площта за подпомагане на стопанство - 1 ха за всички култури, с изключение на трайните насаждения и зеленчуците, за които се изисква по-малка площ - 0,5 ха. Това изискване изключва от подпомагане голям брой дребни производители, които в интензивните отрасли имат доминиращ дял. Едрите стопанства (3-4%) с площ над 5 000 дка са специализирани главно в производството на зърно и слънчоглед и получават основната част (55%) от субсидиите. Техният интерес е най-голям, защото печелят от мащаба на площите, които стопанисват.

Тютюнопроизводителите се подпомагат със 73 мил. лв. от националния бюджет, което е 0,07% от общия размер на директните плащания.

Изключително ниско е субсидирането на производителите на плодове и зеленчуци, което обяснява и катастрофалния спад в тези производства. Заплащането на декар и малкият размер на площта, с които разполагат отделните стопани, правят подкрепата икономически незначителна.

Недостатъчни са и финансовите средства, с които се подпомага и животновъдството. Едва през последните години те започнаха да се увеличават и през 2010 г. достигат 177,5 млн. лв. **Основната**

част от субсидиите е насочена главно към говедовъдния сектор, в т. ч. млечното говедовъдство.

• Положителен ефект от влиянието на ОСП върху аграрния износ

В резултат на подкрепата на селското стопанство **аграрният стокооборот се повиши с 246,0%** през 2010 г., в сравнение с 2006 г., и достигна 5,98 млрд. щ. дол.

В структурата на общия износ на страната през 2010 г. дялът на аграрния износ **достига 17,2%** и е най-висок в сравнение с целия преходен период. Във външната търговия селското стопанство се нарежда сред водещите отрасли на националната икономика.

Стойностният размер на износа показва стабилна тенденция на нарастване - над 2,6 пъти през 2010 г. в сравнение с 2006 г. (табл. 1).

Стабилни темпове на увеличение се наблюдават при всички раздели на митническата тарифа. Най-високи са при „Мазнините и маслата” - 4 пъти, и при „Продуктите от растителен произход” - 3 пъти.

Причините за положителната тенденция се дължат както на увеличаване на физическия обем на износа, така и на повишаване на международните цени за по-голяма част от експортната продукция.

Във външнотърговския баланс стойността на аграрния износ превишава вноса, в резултат

Таблица 1. Динамика на аграрния износ и внос
Table 1. Development of the Agricultural Export and Import

Показатели Indicators	2006	2007	2008	2009	2010	2010: 2006 %
Аграрен износ, млн. щ. долара Agricultural export, mln USA	1 316	1 647	2 858	2 792	3 463	263,15
Разлика спрямо предходната година, млн. щ. долара Year by year, mln USA	+49	+331	+1211	-66	+671	x
Дял от общия износ за страната, % Share in Bulgaria's total export, %	8,8	8,9	12,7	17,2	17,2	x
Аграрен внос, млн. щ. долара Agricultural import, mln USA	1 117	1 801	2 639	2 406	2 524	225,96
Разлика спрямо предходната година, млн. щ. долара Year by year, mln USA	+196	+684	+838	-233	+118	x
Дял от общия внос за страната, % Share in Bulgaria's total import, %	3,2	4,4	5,7	10,3	10,0	x
Салдо, млн. щ. долара Balance, mln USA	199	-154	219	386	939	471,86
Износ на 1 щ. д. внос Export 1 USA import	1,18	0,91	1,08	1,16	1,37	x

Източник: НСИ, собствени изчисления.

Source: National Statistical Institute, Own calculations.

на което валутното салдо нараства над 4,7 пъти през 2010 г., в сравнение с 2006 г. (табл. 1).

В резултат на нарастващата подкрепа на българското земеделие производителите на зърнени и маслодайни култури надхвърлят в по-голяма степен поглъщателните възможности на вътрешния пазар и се насочват към износ на продукция.

• Насоки за реструктурирането на аграрния износ

Под влияние на субсидирането се наблюдават динамични промени в структурата на аграрния износ както по раздели, така и по продуктови групи. Преди влизането на България в ЕС относителният дял на износа на преработените селскостопански продукти е изравнен с този на непреработените. Износът на живи животни и животинска продукция е на втора позиция с 19,8% (табл. 2).

След влизането ни в ЕС разделът на „Продуктите от растителен произход” заема водеща позиция с 46,8%, а преработените продукти намаляват с 4,0 пункта, в сравнение с 2006 г., поради спада в износа на вина, зеленчукови и плодови консерви. За същия период от 16,7% на 12,8% се е свил износът на живи животни и животинска продукция (табл. 2). Спадът в производството на животински продукти доведе не само до ограничаване на износа, а и до невъзможност за задово-

ляване на вътрешния пазар. Развитието и модернизиранието на млечната и месна промишленост увеличиха потребностите от суровини, които все повече се задоволяват от внос.

Стоковите групи, които показват нарастване на износа за периода 2006-2010 г., могат да се разделят на:

- групи, които успоредно с увеличаване на стойностния обем повишават и пазарния си дял в структурата на износа;

- групи с нарастващ стойностен обем и намаляващ пазарен дял.

Първата група се характеризира с това, че успоредно с увеличаването на стойностния си обем стоковите групи разширяват и пазарния си дял, което означава, че техният ръст изпреварва този на аграрния износ. При житните растения, маслодайните семена, тютюна и цигарите, които формират близо 50% от аграрния износ, стойностният размер на износа е увеличен над три пъти, а при захарта и захарните изделия - 5,9 пъти. При тях се наблюдава производствен потенциал, който отговаря на нарастващото търсене на международния пазар (табл. 3).

При втората група продукти, която включва: меса, млечни продукти, пресни и консервирани плодове и зеленчуци, вина и спиртни напитки, увеличаването на стойностния обем за същия период е свързан с намаляване на пазарния дял. Темпът на нарастване на стойността е по-бавен

Таблица 2. Структура на аграрния износ и внос по раздели, %

Table 2. Agricultural Export and Import Structure by Items

Раздели/Items	2006	2010
<i>I. Живи животни, месо, мляко и млечни продукти, риби</i> <i>Live animals, meat, milk and milk products, fish</i>		
Износ/Export	16,70	12,77
Внос/Import	25,52	26,96
<i>II. Зърно, зеленчуци, плодове, маслодайни семена</i> <i>Grain, vegetables, fruits, oil seeds</i>		
Износ/Export	40,32	46,79
Внос/Import	20,55	20,86
<i>III. Мазнини и масла от растителен и животински произход</i> <i>Fats and oils of plant and animal origin</i>		
Износ/Export	2,63	4,08
Внос/Import	5,10	5,38
<i>IV. Преработени продукти от ХВП</i> <i>Processed by the Food industry products</i>		
Износ/Export	40,35	36,34
Внос/Import	48,83	46,79

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Source: National Statistical Institute, Own calculations.

от първата група и, с изключение на млякото и млечните продукти, е между 112,4% и 185,06%. Посочените седем стокови позиции през 2006 г. са формирали 42,05% от износа през 2010 г. Техният относителен дял спада на 28,12% или с 13,93 пункта. Това са продукти с по-висока степен на преработка и с по-голяма добавена стойност, но с намалени физически обеми (табл. 4).

Настъпва промяна във водещите стоки в експортната листа. През 2006 г. те са слънчоглед,

тютюн, вино, хлебарски и сладкарски изделия, меса и млечни произведения. През 2010 г. най-висок дял от 12,9% заема пшеницата, слънчогледът е 9,7%; рапицата - 6,4%, тютюнът - 5,6%.

Индексът на средната експортна цена за периода 2006-2010 г. показва, че при: тютюна тя нараства с 64,9%; при царевичата с 39,6%; слънчогледа с 29,4%; цигарите - с 27,1%; при виното и слънчогледовото масло с 20%. При пшеницата, ечемика, месото, сиренето цената се понижава.

Таблица 3. Стокови групи с нарастващ стойностен обем на износа и дял в структурата на аграрния износ

Table 3. Commodity groups having increasing exportation value amount and share in the agricultural exportation structure

Стокови групи Commodity groups	Индекс на износа Exportation index (%)	Дял в аграрния износ Share in agricultural exportation, (%)	
		2006	2010
Години/Years	2010/2006		
Житни растения/Cereals	327,49	16,81	20,92
Маслодайни семена/Oil seeds	324,39	14,55	17,94
Тютюн и тютюневи изделия Tobacco and manufactured tobacco substitutes	319,57	8,66	10,52
Захар, захарни изделия Sugar and sugar confectionery	591,69	2,24	5,05
Храни за животни, отпадъци от ХВП Animal feed; Residues and wastes from the food industry	317,63	3,01	3,63

Източник: Агенция НСИ и собствени изчисления.

Source: National Statistical Institute; own calculations.

Таблица 4. Стокови групи с нарастващ стойностен обем на износа и намаляващ дял в аграрния износ

Table 4. Commodity groups having increasing exportation value amount and decreasing share in agricultural exportation

Стокови групи Commodity groups	Индекс на износа Exportation index, %	Дял в аграрния износ Share in agricultural exportation, %	
		2006	2010
Годни/Years	2010/2006		
Меса и карантии, годни за консумация Meat and edible meat offal	185,06	8,55	6,01
Храни, приготвени на базата на житни растения, брашно, сладкарски изделия Foods based on wheat products, flour, confectionery products	181,79	7,10	5,32
Мляко, млечни продукти, яйца, пчелен мед Milk and milk products, eggs, bee honey	252,19	4,74	4,54
Храни, приготвени от зеленчуци и плодове Foods prepared of vegetables and fruits	181,94	5,78	4,00
Алкохолни и безалкохолни напитки Beverages, spirits and vinegar	112,40	8,54	3,65
Зеленчуци/Vegetables	169,32	3,66	2,35
Плодове/Fruits	159,27	3,68	2,25

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Source: National Statistical Institute; own calculations.

Въпреки нарастващите цени на основни експортни стоки, българският аграрен износ все още се осъществява на по-ниски ценови равнища, в сравнение с основните ни конкуренти.

• Неблагоприятни последици от реструктурирането на аграрния износ

Неблагоприятното реструктуриране на износа се дължи преди всичко на намаляване на продукцията в редица сектори като: зеленчукопроизводство, овощарство и във всички подотрасли на животновъдството. Слабата финансова подкрепа на производителите с европейски и национални финансови средства, в условия на силна конкуренция от субсидирани стоки и висок ръст на ресурсните цени, превърна тези производства в губещи.

Неблагоприятни последици от реструктурирането на износа:

- Въпреки нарастващото външнотърговско салдо от търговията със селскостопански стоки, анализът на 24-те тарифни позиции показва, че при 15 от тях или при 62,5% то е отрицателно.

- Екстензивното развитие на зърнени и маслодайни култури генерира структурни проблеми в развитието на българското земеделие, ниска заетост на населението в селските райони и повишена миграция.

- Износът на зърно е по-неефективен в сравнение с износа на преработеното в животинска продукция зърно.

- Производството и износът на зърно и слънчоглед е по-силно уязвимо от климатичните условия, в сравнение с преработените стоки.

- Възможностите за разширяване на площите със зърно и слънчоглед са на горния праг от гледна точка на:

- изискванията на агрономическата наука за сеитбооборот;

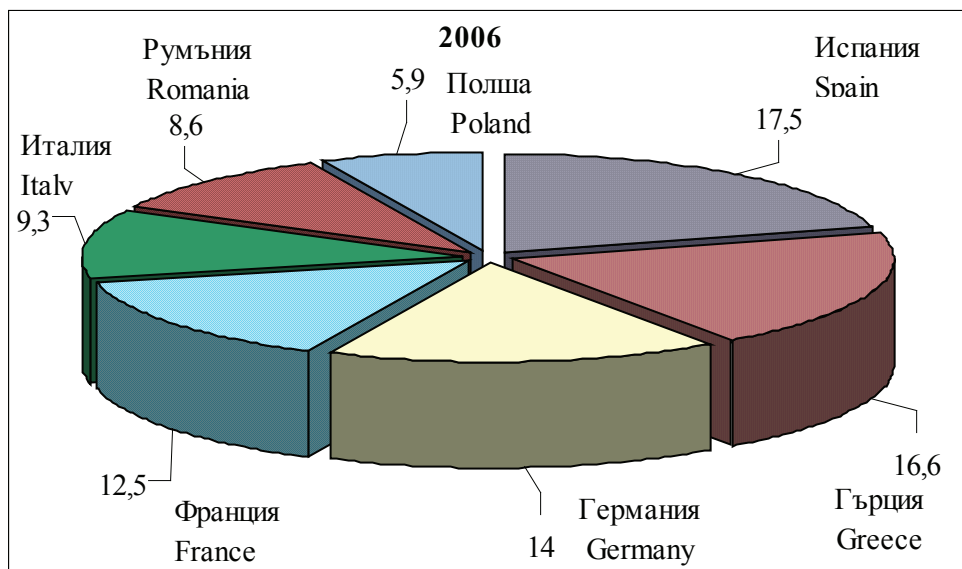
- монокултурното развитие води до нерационално и неефективно използване на земята.

• Регионална насоченост на износа

През 2010 г. 72,47% от аграрния износ е насочен към Европейския съюз, който е с 18,1% по-висок в сравнение с 2006 г. При останалите регионални пазари - ОНД, Арабският пазар, Балканските страни, той намалява.

В рамките на ЕС основните ни търговски партньори разместват местата си. През 2006 г. Испания, Гърция, Германия и Франция внасят 60,6% от българските селскостопански продукти, а през 2010 г. - 39,5% (фиг. 1).

През 2010 г. Испания, Германия и Франция намаляват своя дял, за сметка на Румъния, и заедно с Гърция поемат 46,5% от износа ни за ЕС. Или

Фиг. 1 Пазарен дял на българския износ в страни - членки на ЕС, (%)
Fig. 1. Market share of Bulgarian export in countries - members of the EU, %

Източник : НСИ, собствени изчисления.

Source: National Statistical Institute, Own calculations.

ръстът от 18,1% към единния европейски пазар се дължи преди всичко на увеличението износ към съседните страни. И това е логично, тъй като териториалната близост, сходните хранителни навици и познаването на вкусовите качества на нашите продукти правят износа ни по-атрактивен. По-ниските експортни цени на тези пазари се компенсират с намалените разходи за транспорт, съкращаване на времето за доставка и по-малките загуби от лесноразвалящи се стоки (фиг. 2).

В заключение могат да се направят следните изводи:

Първо: Съществува право пропорционална зависимост между увеличаващата се подкрепа на зърнени и маслодайни култури по линия на ОСП и нарастването на техния износ. Еднаквото субсидиране на площ и разликата в получаваните субсидии в отделните подотрасли, вследствие мащаба на площите, заети с отделни култури, води до задълбочаване на диспропорциите в българското земеделие, а оттук и върху структурата на аграрния износ.

Второ: Преработените продукти, които са с по-голяма трайност, намаляват своя дял от 40,4% през 2006 г. на 36,3%, т. е. с 4,01%. Намалява и добавената стойност, която е по-висока при преработените продукти, в сравнение със зърното и слънчогледа.

Трето: На практика ОСП не стимулира производството на продукти, за които страната има благоприятни специфични условия - продукти с национална идентичност и традиции в износа (пресни и преработени плодове и зеленчуци, десертно грозде).

Четвърто: Необходимо е обосноваване на параметрите на национална аграрна политика с визия за дългосрочното бъдеще на земеделието и хранително-вкусовата промишленост до 2020 г.

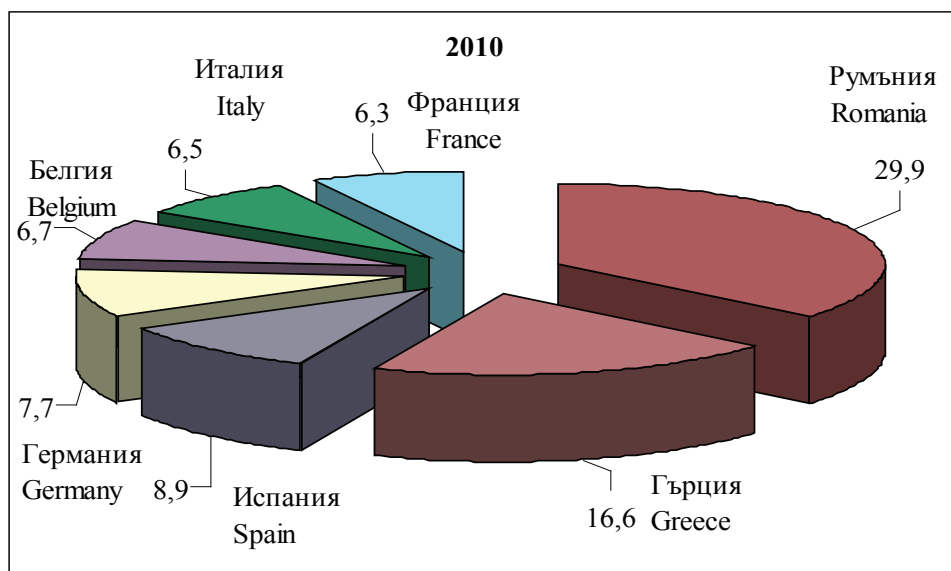
Пето: На страната ни е необходима политика, която да съответства на ОСП, но в същото време да подкрепя развитието на динамично и конкурентно селско стопанство. Политика, която ще дефинира секторите и продуктите, които ще осигурят по-добра продоволствена обезпеченост на вътрешния пазар, ще определят облика ни на европейския и световния пазар на основата на бъдещи конкурентни предимства и ще допринесе за поддържане на жизнени селски райони.

ЛИТЕРАТУРА

Славова, Я., М. Атанасова, Ц. Ковачева и др. 2011 г. Конкурентни възможности на аграрния сектор. Селскостопанска академия, Институт по аграрна икономика. С.

Аграрен доклад, 2007-2011 г. МЗХ, С.

Eurostat, Agricultural statistics, 2007-2010.

Фиг. 2. Пазарен дял на българския износ в страни - членки на ЕС, %
 Fig. 2. Market share of Bulgarian export in countries - members of the EU, %

Източник: НСИ, собствени изчисления.

Source: National Statistical Institute, Own calculations.

CAP impact on agricultural exportation - assessment and problems

Y. SLAVOVA

E-mail: yanka@mail.orbitel.bg

(Summary)

In the article an assessment has been made of CAP impact on Bulgarian agricultural exportation development and structure; the positive and some negative effects from the exportation restructuring have been outlined.

The support of Bulgarian agriculture through European funds, in terms of direct payments per area unit (SAPS) and national complementary payments, has favourable effect on the production and exportation of the most supported sectors.

Agricultural exportation has grown 2.6 times for five years. Its share in the national exportation structure has also increased from 8.8% for 2006 to 17.2% for 2010. After the EU accession of the country has been observed a fast restructuring of agricultural exportation, both by sectors and by commodity groups. Leading position has the sector of non-processed goods of vegetal origin – 46.8%, included cereals – 21%, oil seeds – 18%. The processed

products, having higher added value, decrease their share. The exportation of wine, meat, meat products and food products, based on wheat crops, also decreases. Within EU, our main trade partners rearrange their places. Spain, Germany and France diminish their shares at the expense of Romania, which imports almost 30% of our agricultural exportation. Conclusions have been made about the presence of direct proportion between the increasing support for the cereals and oil seeds producers and the agricultural exportation's growth. The grain exportation is more ineffective than the exportation of processed into animal production grain. The grain and sunflower productions are more strongly dependent on climatic conditions than the processed goods.

The way of subsidies distribution does not stimulate the agricultural goods production, for which Bulgaria has specific favourable conditions – products with national identity and traditions in production and exportation. We would benefit from a policy aiming the definition of sectors and products forming our image on the European and world market, based on future competitive advantages and supporting viable rural areas.

Key words: CAP, export, import, market share, structure

Статията е постъпила в редакцията на 8.VI.2012 г.